

Elen kermis.

Tussen twee oorlogen.

Het kermisleven kwam na de eerste wereldoorlog slechts moeizaam op gang. De attracties op het dorpsplein waren eerder schaars. Aanvankelijk bestond de four praktisch uitsluitend uit de zwiermolen (kettingcarrousel van Gene Dubois), de "Lucas" (kop van jut) en een snoepkraam. Het eerste jaar diende de molen nog zelf geduwd te worden. Wie drie keer zijn krachten ter beschikking stelde kreeg een gratis zitplaats. Al vanaf het tweede jaar werd de molen door "paardekracht" bewogen. Vanaf de dertiger jaren verschenen ook in Elen de schommels op de kermis en een enkele keer was er een hippodroom met levende paarden.

Ook de "lustige wieg", een reuseschommel waarin wel 20 tot 30 personen konden plaatsnemen, deed Elen aan.

Eerwaarde heer pastoor Schouteden zorgde voor heropleving en dank zij mensen zoals koster Jan Driessen, Mathieu Snijkers, Jan Diris, Ernest Gutshoven, Louis Vanosteren, Leo en Lambert Vandeboel werd het element "volksvermaak" weer opgevijzeld.

Op kermis-dinsdag werden aan "de snep" (op de straat tegenover de woning van Vranken in de Langstraat) volksspelen georganiseerd. Men deed zaklopen, fietsen, ringsteken, hardlopen, enz.

Op donderdag werd de Malbroek (1) begraven. In stoet trok men door het dorp. De harmonie voorop, Malbroek op de wagen, omringd door jodelende en scheldende Elenaren groot en klein. Op de plaats van de terechtstelling aan de steenweg bij de familie Deckers werd Malbroek met alle rampen en ongelukken uit het voorbije jaar beladen en daarvoor tot de brandstapel veroordeeld. Een verdrongen koe, een mislukte oogst, een brandramp, abnormaal weer..... alles wat Elen aan tegenslagen had moeten incasseren, werd in de schoenen van Malbroek geschoven. Vooral de gemeenteraad moest het ontgelden. Wat men niet rechtstreeks aan burgemeester, schepenen en raadsleden durfde verwijten, werd op die manier onrechtstreeks geuit.

Na de slansperiode van de volksspelen, gaan de wielervedstrijden op kermis-maandag opnieuw een belangrijke plaats innemen in het kermisleven. Organisatie berust vooral bij de reeds eerder genoemde Antoine Vanhinsbergh, herbergier en fietshandelaar, gesteund door de initiatiefnemers van de volksspelen. De kermiskoersen waren vooral voor de plaatselijke vedetten. Wij vernoemen o.a. Vanderlinden Hubert, Truyen Colla, Janssen Albert (van Gerlache) en Janssen Albert (de slachter), Jan Dirickx, Leopold Detrez, Albert Vanhinsbergh.

Vertrek van de wedstrijden werd gegeven bij café Schols in de Langstraat. Vandaar reed men via de Bergerkampstraat, de Kapelstraat (nu Zonnestraat) en de Steenweg terug naar de Langstraat. De aankomstlijn lag bij café Heymans. Onderweg werd, vooral bij het passeren van de herbergen geregeld een premie gegeven, een geldprijs van 5 fr. of 20 fr. waarvoor dan een spurt werd uitgelokt. De eerste prijs bestond meestal uit een prach-

tige beker, voor de volgende plaatsen werden geldprijzen uitgereikt gaande van 20 fr. voor de 2-de prijs tot 5 fr. voor de..... (zover de voorraad strekte!).

De uitslagen werden vaak betwist en hevige supporters sloten meer dan eens weddenschappen af en na de officiële wedstrijd werd dan een afzonderlijke rit verreden om uit te maken wie van de toppers uiteindelijk de sterkste was, in feite dus een soort superprestige wedstrijd.

Aan de grotere wedstrijden namen ook bekende renners uit de streek deel. Bekende namen zijn: Doorke Geunis uit Bochoit, de gebroeders Pierre, Albert en Mathieu Cardinaels uit Opslabbeek (Mathieu werd zelfs beroeprenner), Klops uit Kinrooi en Sielkens uit Molenbeersel.

Dansgelegenheid was er in de zaal bij Reuten. Voor de gelegenheid werden in de gebinten van het dak kleurrijke guirlandes gehangen. Muziek werd gebracht door een orkestje. De beugelbaan bij Dullens werd met een planken beschoot, voorzien van een entreehokje, afgesloten en deed dienst als dansvloer. Ook hier speelde een orkestje.

Bovendien deed ter gelegenheid van de kermis de danstent van "De Miev" (gebroeders Meuwissen) en van Meulemans het dorp aan. Deze "zwik" was voor gelovige mensen verboden terrein. Als de processie rondtrok na de hoogmis moesten de kinderen zelfs, op bevel van de zuster, het hoofd afwenden bij het passeren van de danstent.

Ook het toelaten op privé-terrein van deze zondige gelegenheid wer door de kerk niet goedgunstig onthaald. De danstent kreeg aldus niet gemakkelijk vaste voet. Enkele standplaatsen in Elen waren: de weide achter het huis Knoors (thans Vranken) in de Mortelveld-

straat, bij het huis Stepen-Kitzon aan de Steenweg en aan het "Gaaiboompje" in de weide van Gijsen (nu slagerij Schols). Met uitgangsleven was zeer intens gedurende de kermisdagen. Uitgeweken familieleden kwamen voor enkele dagen naar Elen en er werd druk op café gesmaakt.

Na de tweede wereldoorlog.

De plaatselijke kermiskoersen bleven, tijdens en ook na de oorlog nog een tijd standhouden. Nieuwe vedetten zijn dan bijvoorbeeld: Adam Deckers, Cor Vanbussel, Willy Schroë. Het georganiseerd volksvermaak verdwijnt echter geleidelijk aan en de evolutie naar de gecommercialiseerde attractiekermis wordt een feit.

Gedurende een hele periode was de avond van kermis-dinsdag de traditionele bal-avond ten voordele van de harmonie. Dit bal ging door in de zaal Coenen-Vanhinsberg (later Lejeune-Coenen) aan de Steenweg. Ook in de plaatselijke cafés was er telkens kermisbal op zondag en maandag.

Nadien werd de parochiezaal tot balzaal gepromoveerd. Sedert een tiental jaren organiseert de K.W.B. ter gelegenheid van de "klein kermis" haar hobby-tentoonstelling. Vast onderdeel van het programma blijft het wandelconcert van de Koninklijke Harmonie Ste. Cecilia.

Al is kermis vieren dus duidelijk geëvolueerd naar gecommmercialiseerde ontspanning, toch blijft voor heel wat mensen waar: "Een goede kermis is wel een geseling waard!"

(1) De betekenis van het "Malbroek begraven" zullen wij later in een afzonderlijke bijdrage toelichten.

Referenties.

- Liturgische kalender. Uits. Ugha-Kortrijk
- Maas- en Kempenbode. Uits. Van Venckenray, Maaseik.
- Gesprekken met Elenaren die het allemaal hebben beleefd.

H. Ramakers

Naar de kermis.

Feestvieren zit de mens in het bloed. De kermis is van oudsher het volks- en familiefeest bij uitstek. In de eerste bijdrage zullen wij de oorsprong, de betekenis en de evolutie van dit fenomeen trachten te schetsen om in de tweede aflevering het kermisgebeuren in Elen onder de loep te nemen.

Wie in het vorig winterseizoen op de B.R.T. de herhaling van de "Paradijsvogels" heeft gevolgd, herinnert zich ongetwijfeld nog de haast heidhaffige strijd van Pier de Smid en Rietje Rans om van de bisschop de wijding van hun nieuwe kerk op Waterland te verkrijgen.

Deze kerkwijding was inderdaad een belangrijke gebeurtenis. Niet alleen betekent ze in de rooms-katholieke eredienst de plechtige ingebruikneming van een nieuw kerkgebouw door de bisschop en terzelfdertijd de opening ervan voor de plaatselijke gemeenschap, maar traditioneel, en dit in onze landen reeds sedert de 9de eeuw, werd de gedenkdag der kerkwijding door een jaarlijks feest gevierd.

"Men noemt dit feest kermis, omdat die dag tot aandenken van de stichting der kerk of van een patroonsfeest derzelve, alsmede het houden eener groote H. Sacramentsprocessie, vaak pronk genoemd, vooral in de kerk, door een plechtige hoogmis wordt geluisterd" (1).

De meeste auteurs die het fenomeen "kermis" bestuderen, verwijzen voor de oorsprong van dit volksfeest naar de kerkwijding. Het woord "kermis" wordt dan gezien als een verbastering van het woord "kerkmis", de mis die jaarlijks bij het gedenkfeest van de kerkwijding werd opgedragen.

Vele middeleeuwse kermissen zijn onder de invloed van de kerkelijke overheid op die manier in de plaats gekomen van de oudere Germaanse oogstfeesten.

F.E. Farwerck gaat in zijn boek "Noordeuropese mysteriën en hun sporen tot heden" verder in zijn tijd terug: "Nu zijn kermissen veelal een overblijfsel van de grote heidense volksvergaderingen, waar de mensen van heinde en ver samenkwamen, hun belangen bespraken, rechtspraak beoefenden, handelwaar ruilden en in betere tijden verkochten, religieuze bijeenkomsten hielden en volksfeesten met volksvermaak aan het woord lieten. Daarbij werden dan ook op bepaalde tijdstippen vuren ontstoken en hiervan zijn dan in Domburg het vuur en de kermis overgebleven". (2)

Het betreft hier het bekende St.-Jansvuur met de daaraan verbonden St.-Janskermis. Ook bij ons is het ontsteken van de vuren geen onbekend gebruik. Denken wij maar aan de St.-Maartensvuren in november en aan de St.-Pietersvuren met zingen en dansen rond de "rozenhoed" (een over de straat opgehangen krans van rozen).

Feestvieren is dus van oudsher een zeer geliefde bezigheid. Het leven was vroeger, vooral op het platteland, vrij eentonig. De mensen werkten van 's morgens tot 's avonds. Men kwam zelden buiten dorps en vrije tijd was eerder schaars. Wel was de sociale omgeving ongetwijfeld veel groter; elke rustdag was bijna een feest en het spaarzame vermaak dat er was, bracht veel heftiger emoties teweeg.

Aanvankelijk ook - zeker in de centra - waren jaarmarkten altijd verbonden met de kermissen, en dus met de viering van de plaatselijke kerk.

De jaarmarkt zelf werd weliswaar georganiseerd door de wereldlijke overheid doch in de praktijk meestal gekoppeld aan een kerkwijdingsfeest zodat naast het religieuze aspect ook meer aardse facetten aan bod kwamen. Er was eerst en vooral de plechtige hoogmis met eventuele processie die de eigenlijke kermis of foor (van het Franse "foire"-jaarmarkt), kermis, waar naast gelegenheid tot ontspanning (attracties, spel en dans) ook kans tot handeldrijven gegeven werd. Ook het Duitse "Messe" verwijst duidelijk naar het aspect handel (denk maar aan de befaamde Frankfurter Messe). Tijdens deze kermissen die enkele dagen tot soms drie weken duurde, werden de vrede (marktvrede), de vrijhandel en de vrijgeleide voorwie verbannen was gegarandeerd. Vrijgeleide werd echter nooit verleend aan wie veroordeeld was omwille van geloofsredenen of wie zich aan een halsmisdrijf had schuldig gemaakt. De zogenaamde marktvrede werd aan de stadspoorten door houten kruisen afgekondigd.

De kermis was bovendien vaak de gelegenheid voor wetenschappers en uitvinders om hun vindingen aan een breder publiek te presenteren.

Zo demonstreerde Leeghwater in 1606 in Amsterdam zijn duikerklok. Hij bleef drie kwartier onder water, spelend op zijn scalmel, terwijl het gerucht in de stad al werd verspreid dat hij verdronken was.

In 1745 doet de elektriseermachine haar intrede als kermisattractie en ook de stoommachine vindt via de kermis een grote verspreiding.

Ook kwakzalvers van allerhande allooi maken van de gelegenheid gebruik om door verkoop van allerlei "wondermiddelen" hun beurs te spokken.

De uitbundigheid waarmee het volk vaak kermis vierde stuitte op onbegrip van de burgerij en de adel (werkgevers) en er werden pogingen ondernomen om spelen en feesten aan banden te leggen met als argumentatie: "Gelijck de vogel om sijn aen moet vliessen, soo is de mensche tot arbeiden geboren" (4).

In 1531 is ook Karel V getroffen door de niet alledaagse vrijheden die de bevolking zich ter gelegenheid van de kermis op seksueel gebied zoal toemest: "Ja, liefste, achter de cramen in eenen Hoek/ Daer was 't versoeck, tot het streven tsaem te leven/ Daer ick op trou u een peperkoek ginck geven, en smulden die even doe wij scheyden van een" (Breugels Boerenbruiloft of -kermis). Op 7 oktober 1531 besliste hij daarom dat de kermis slechts één dag meer mocht duren.

Ook in de 18de eeuw is het keizerlijk gezag van oordeel dat er iets dient ondernomen om nutteloze uitgaven en vermaken te vermijden. Jozef II (spottend "keizer koester" genoemd) besliste op 11 februari 1786 dat in al de gemeenten van het land de kermissen op dezelfde dag vastgesteld worden (5).

De kerkelijke overheid ziet uiteraard met lede ogen de verloederings aan en komt eveneens tot verzet. Volgens predikant Teellinck vormde de kermis "gans onnutte occasiën ter verroekelozing van veel zielen". Hij schrijft (1624) verder: "Zo gehaast als de bannier dezer goddelozer hoogtijden verheven is, zo mag men strake zien de gehele plaats als in oproer, vol van getier, gebaar ende vleselijk

geraas, ende overal waar dat sij ook u ogen slaat, zo moogt sij vernemen allerlei wulpsigheit ende overdadigheit, evenals of daar geen God in de wereld ware, alsof ja de Duivel der helle, meester van allen nu geworden ware" (6).

De zogenaamde boerenkermis is de oudste vorm van kermis. Hier willen we even ingaan op het onderscheid tussen dit gebeuren en de zogenaamde attractiekermis. De boerenkermis was hoofdzakelijk een volksfeest dat na de hoogmis met processie, ingezet werd met een optocht van de schutterij. Er werd veel gegeten, gedronken en gedanst; er werden - vaak wrede - spelletjes gedaan met mensen en dieren; soms werden voorstellingen gegeven door rondreizende toneelgezelschappen.

De attractiekermis is vanaf de 16de en de 17de eeuw in de steden opgekomen en gewolueerd met de vooruitgang van de techniek. De carroussels, ook mallemolens genoemd, ontstonden vanaf de 17de eeuw uit de vroegere tornooien. Oorspronkelijk bestond het spel eruit om gezeten vanop een ronddraaiend houten paard de ring te steken. Het pakken van de "floche" (kwast), goed voor een gratis ritje, is een duidelijkoverblijfsel van de oorspronkelijke "merry-go-round".

De draaimolens werden aanvankelijk voortbewogen door mannen, later door stoommachines en elektrische drijfkracht. Geleidelijk aan, voornamelijk in de tweede helft van vorige eeuw kwam er vernieuwing en werden op de paardenmolens allerlei varianten bedacht. Er verschenen dubbele molens met prachtige beeldhouwde en galopperende paarden. Paarden werden ook wel vervangen door leeuwen, zwanen, gondels en scheepjes.

Naarmate de techniek vorderde zag men fietsen op de draaimolens, later auto's, vliegtuigen en raketten. In de jaren twintig kon slechts een elite zich een wagen veroorloven, maar de massa reed enthousiast met de autoscooter, voor hen een unieke gelegenheid om de echte autobezitter te simuleren. Later kende de zelfbestuurbare vliegtuigmolen een groot succes. De voor was voor het volk de contactplaats met een wereld die hun niet gegeven was, die grotendeels slechts in hun fantasie bestond. Het was het spiegelpaleis van het volk (?).

H. Ranakers.

Referenties.

1. H. Welters, Feesten, Zeden, Gebruiken en Spreekwoorden. In: Limburg, uitg. De Lijster Maasbrac.
2. F.F. Farwerck, Noordepese Mysteriën en hun Sporen tot heden, uitg. Kluwer N.V. Deventer
3. Winkler Prins Encyclopedie, dl 15, p. 336.
4. G. Van Genechten, In: Kermis, het Spiegelpaleis van het Volk. M.I.A.T. Gent - Kritik Leuven.
5. J.L. de Jager, Volksgebruiken in Nederland, uitg. Het Spektrum, Utrecht/Antwerpen.
6. H. Pirenne, Geschiedenis van België, deel III, p. 208.
7. G. Van Genechten, In: Kermis, het Spiegelpaleis van het Volk. M.I.A.T., Gent - Kritik Leuven.

Uit Erfgoedplus

Vlaamse Kermis (Stokkem)

	Titel
Vlaamse Kermis (Stokkem)	
schilderijen	Object
	Inventarisnummer
2010	
Provinciale kunstcollectie Limburg	Collectie
	Beschrijving
Panoramisch zicht in vogelperspectief op brede straat en dorpsplein, rechts met paardenmolen en twee kramen waarvan linkse met opschrift 'Groote loterij'. Lange rij mensen in karig bebouwde hoofdstraat (midden). Vooraan: enkele wielrenners waaronder de triomfator. Vlaamse huizen boorden plein af waaronder 'In de Vlaamsche Leeuw'. In de verte links kerkje en gebouwen (abdij) en midden molen.	
	Materiaal
lijst: olieverf canvas hout	
	Afmetingen
hoogte: 62 cm (zonder lijst) breedte: 140 cm (zonder lijst) hoogte: 84.5 cm (met lijst) breedte: 162 cm (met lijst)	
	Opschriften
rechts onder	
	Vervaardiger
Vincent, Jan	

kermispijpje in schietkraam

	Titel
kermispijpje in schietkraam	
pijpen (rookgerei)	Object
	Inventarisnummer
EP20175211	
	Collectie
Virtuele collectie 'Erfgoededucatie Dilsen-Stokkem'	
	Beschrijving

Het voorwerp dat wij hebben is een wit pijpje van ongeveer 8 cm. Het is een dun staafje en hoe meer je naar boven gaat, hoe breder het voorwerp wordt. Het kopje van de pijp bevat een patroon van allerlei vierkantjes. Het pijpje is namelijk uit gips gemaakt.

Gebruikt op de kermis in schietkraam

	Materiaal
gips (Gips in vorm en laten drogen)	
	Afmetingen
kopje hoogte: 2,5 cm kopje diameter: 1,1 cm staafje lengte: 6 cm staafje breedte: 0,6 cm	
	Opschriften
*zie beschrijving	Tekst:
*zie beschrijving	Beschrijving:
Er staan geen opschriften op ons object	Interpretatie:
*zie beschrijving	
	Bewaringstoestand
goed	
	Volledigheid
volledig	
	Locatie
Gemeente Dilsen-Stokkem	

Harmonie Elen

